

ԱԿՕՍ

Թ Ի Ի 9 4 1 • 1 6 Մ Ա Յ Ի Ս 2 0 1 4

ՎաքըՖլըզիլի ապաստանները Պէյրուժ մեկնեցան

Մուրիյո ներքին պատերազմի վերջին թիվերը հանդիսացող Քէսապի հայտնի առևտրային մասնիկը, որ իր կամքին անկախ տեղափոխուած էր Թուրքիա ու ապաստանած հայաբնակ ՎաքըՖլըզիլը, այժմ մեկնած է Իսթանպուլի ճամբով դէպի Լիբանան: Ինչպէս նախապէս այլ դրած էինք, խարկանքով Թուրքիա բերուած տարեցներէն շատեր հարազատներ ունին Լիբանանի մէջ: Սակայն անոնք խուճապի պայմաններուն տակ առանց անցագիրի Թուրքիա բերուած ըլլալուն, օրինական ձեւակերպութիւններ եւ թղթաբանութիւններ արդիւք եղած էին ճամբորդութեան: Այժմ այդ բարդութիւնները լուծուած ըլլալով առաջին հերթին 18 քէսապահայեր Հինգշաբթի օրուայ թռիչքով նախ հասան Իսթանպուլ, ուրիչ շարունակեցին դէպի Պէյրուժ: Այս ճամբորդութեան ընթացքին ՎաքըՖլըզիլի գիւղապետը եւ գիւղի Սուրբ Աստուածածին եկեղեցւոյ թաղային խորհուրդի ատենակետը կ'ընկերակցին տարեց ու խնամքի կարօտ քէսապացիներուն:

Մուշէն մնացածը փրկելու համար

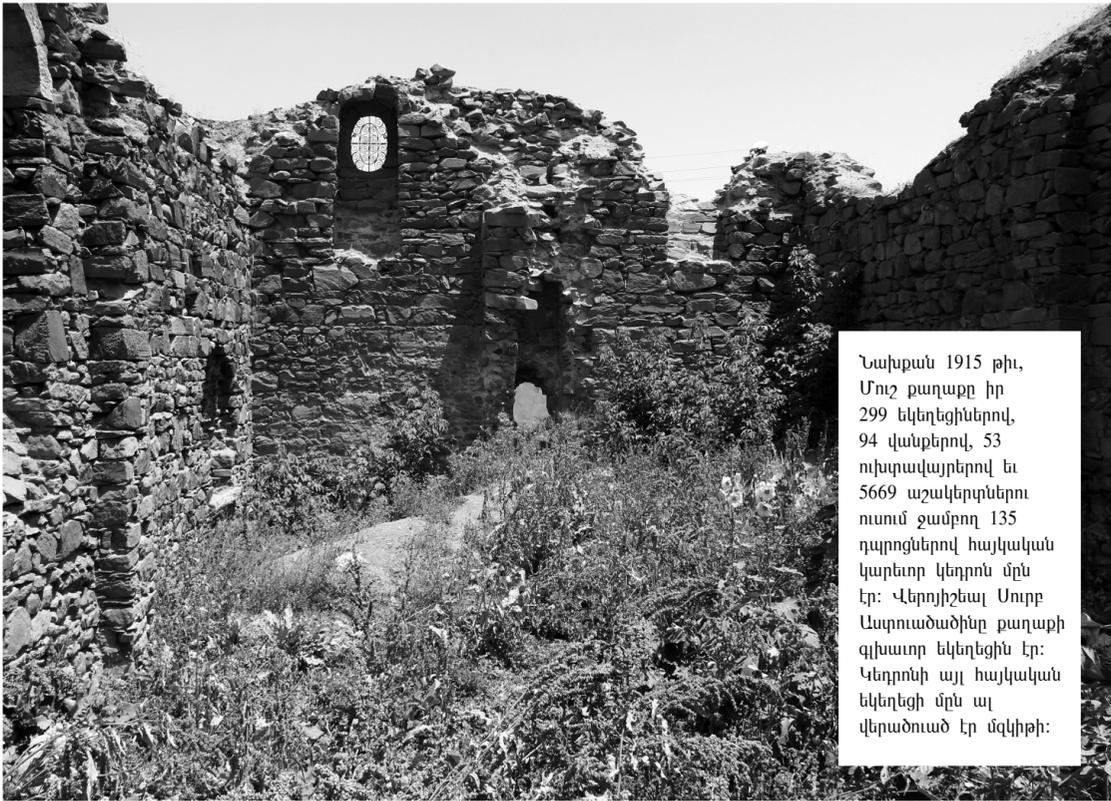
ՈՒՅԿԱՐ ԿԻԼԹԷՔԻՆ

uygargultekin@agos.com.tr

Քայլ թաղամասը Մուշ քաղաքի հայկական հնագոյն բնակավայրն է: Պարմական Մուշէն այսօրուայ մնացած այս եզակի վայրը նախապէս թերթիս հրատարակութիւններով օրակարգի եկած էր, երբ Վարչապետարանի կողմէն գործող Թ-ՕՔԻ շինարարական ընկերութիւնը բնակելի շէնքեր կառուցելու համար փլցուցած էր թաղամասի պարմական շէնքերը: «Ալօս»-ի հրատարակութիւնէն ետք այդ փլուզումէ փրկուեցան պարմական Սուրբ Աստուածածին եկեղեցին եւ բնակելի շէնք մը: Եկեղեցին գանձախոյզներու կողմէ բազմիցս արեւում էր արդէն ու այժմ միայն չորս պարերը կանգուն են: Մշակոյթի Նախարարութեան գրանցումէն ետք կը սպասուի, որ պահպանման միջոցներ ալ ապահովուին:

30 Մարտի շրջանային ընտրութիւններէն ետք պաշտօնի եկած Մշոյ նոր քաղաքապետ Ֆէյալ Ասիա «Ալօս»-ին յայտնեց, որ եկեղեցւոյ վերանորոգման համար սկսած են նախագիծներու մշակման գործին:

Միւս կողմէ Ճարտարապետներու Սենեակի Մուշի Վարչութեան յարուցած դարբն ալ վճիռի մը յանգեցաւ եւ դարբանը որոշեց, որ նախապէս ությարկան ըլլալով նախարարութեան Թ-ՕՔԻ-ի շէնքերը սահմանին վեց յարկով:

Նախքան 1915 թիւ, Մուշ քաղաքը իր 299 եկեղեցիներով, 94 վանքերով, 53 ուխտավայրերով եւ 5669 աշակերտներու ուսում ջամբող 135 դպրոցներով հայկական կարեւոր կեդրոն մըն էր: Վերոյիշեալ Սուրբ Աստուածածինը քաղաքի գլխատըր եկեղեցին էր: Կեդրոնի այլ հայկական եկեղեցի մըն ալ վերածուած էր մզկիթի:

Իմացեալ՝ սիրտ ունեցողին համար

Շարժավոր ձանգարան օր մը պիտի ըլլար իբրեւ թէ: Առաւօտ կանուխ ցնցուեցանք հեռախօսի դանդով: Միջին, շատ սիրելի ընկերուհի մահուան գոյժը խորտակեց մեր վառ տրամադրութիւնը: Փութացինք ընկերոջ տուն: «Ընկերս կորսնցուցի» հեծկտաց մեր սիրելի ընկերը: Ապա աւելցուց՝ «Աւելի քան քառասուն տարիներու ընկերս է որ կորսնցուցի»: Ամենամօտիկ հարազատներով շրջապատուած էր ու անոնց կարգին էինք նաեւ մենք, այդ աւելի քան քառասուն տարուայ ընկերութեան մաս կազմող մենք: Ամուսիններով եկանք, որդիներով եկանք մեր ընկերոջ ցար բաժնեւոր, սգակցելու համար: Ոչ մէկ առարկութիւն թրքական այն ասացուածքին, ըստ որում «կրակը ինկած տեղը կ'այրէ»: Բայց պարզուեցաւ, որ կրակը բաւական ընդարձակ տեղ ինկած էր:

Բնութեան հրամայականն է մահը: Գիտենք որ ամէն կենդանի պիտի մահանայ: Մի գուցէ չիմացող կ'ըլլայ խորհելով Զինճիրէբույուի իսլամական գերեզմանատան մուտքին ալ խոշոր տառերով գրած են՝ «ամէն կենդանի մահը պիտի ճաշակէ»: Այ՛ո, բայց ինչպէ՞ս համոզուիլ թէ այդ «կենդանի» ընդհանրացումը մեր սիրելի ընկերներն ալ իր մէջ կ'առնէ: Ընդհանուրին ուղղուած այդ հաստատումին չենք կրնար առարկել: Բայց չենք կրնար դիւրաւ հաշտուիլ մեզի այնքան սիրելի անձերու յաւատ քաջակալութեան խորհուրդին հետ:

Կարծես նախախնամութիւնը մեզ դաստիարակելու ուզէ, վրայ կը հասցնէ մահուան դանդուածային բնոյթ ունեցողը: Այս անգամ լուրը կու գայ հեռուստատեսութեան միջոցաւ: Մահիտա քաղաքի Սամա գետինի մէջ հանքափորներ գետին 400 մետր ստորոտը բազմաշարքներով կը մահանան: Թրվակցիներ խօսափողը կ'երկարեն իրենց հարազատներէն լուր մը ստանալու համար դէպքի վայրը փութացող ժողովուրդին: Քանի կը յառաջանան ժամերը յոյսը կը վերածուի յուսալքութեան, եւ դուրս կու գան մարդու պատկերներ: «Հայրս ներսն է» կ'աղագրակէ երիտասարդուհի մը: Անոր տարեկից մի ուրիշը եղբորմէն լուր կը սպասէ: Միջին տարիքով կին մը թէ ամուսինը եւ թէ փեսան թողած է այդ 400 մետր խորութեան մէջ:

Պատասխանատուներ կը յայտնեն թէ այս հանքը նրբանցներու ձեւով հորիզոնական կ'երկարի շուրջ եօթը քիլոմետր տարածքի մը վրայ: «Աշխատապահի փոխանակման միջոցին կայացաւ աղէտը: Փրկուածները դեռ իրենց աշխատավայրը չհասնողներն են: Իսկ հանքի խորը գտնուողներուն համար շատ աւելի մտահոգ ենք»: Ըսելով կ'աւարտէ իր խօսքը: Կ'աւարտէ՞ իսկապէս: Խուճապի ու սիրելի Սամալի հանքի առջեւ եւ քաղաքի հիւանդանոցի մուտքին: Լրատու գործակալութիւններ օրն է բուն ուղիւ եկելով հարցրուած կը կատարեն: Այդ պայմաններու տակ ալ խօսքը երբեք չ'աւարտէ: Չաւարտի՞ր բայց միջոց մը վերջ տեղ ալ չի հասնիր: Ժողովի կը վերածուի խօսքը եւ ձայնի տպաւորութիւն մը ըլլալով կը մնայ արագ անցնող նկարներու ետին: Նկարներ՝ որոնց նայելով կարելի է խօսիլ կեանքի ու մահուան բազում խորհուրդներու մասին:

«Մահ չիմացեալ մահ, մահ իմացեալ անմահութիւն» ըսած էր սպարապետը իր զօրքը դէպի մահ առաջնորդելու առաջ: Արեւօք մնացած է չիմացեալ մահ: Հաւանաբար մնացած ըլլալու է, քանի որ ոմանք կը մերժեն վշտակցութիւնը: Հրատարակել իրենց թերթին մէջ, պատճառաբանելով թէ «Ինչ տարի է մեզի ծանուցում չէք տուած, մենք ալ այս վշտակցութիւնը հրատարակել կը մերժենք»:

Մեր սիրելի ընկերուհին Պէթի Էլպէն յատկութիւն մը ունէր: Աւելի քան 42 տարիներու ընթացքին ոչ ոք վերաւորուած էր իր խօսքերէն կամ վարմունքէն:

pakrates@yahoo.com

Յիշելով Մխիթար Սեբաստացին

Երկամայ Սեբաստացի Վարչական կոմիտէի նախագահ Մխիթար Սանուց միութեան արահին մէջ կազմակերպուած Մխիթար Աբրահոբ կենսի ու գործունէութեան մասին բանախօսութիւնը փրկի ունեցաւ անցեալ 9 Մայիս Ուրբաթ երեկոյ: Օրուան բանախօսը, այդ ուղղութեամբ ամենաեղիակատոր մասնագէտն ու գիտնականը՝ Հայր Լեւոն Ջեքիեան, հանգամանալից կերպով եւ ընդհանուր փափաքին ընդառաջելով հայերէն եւ թրքերէն լեզուներով արդայայտուեցաւ Սեբաստացի Մխիթարի կենսին, գործունէութեան, հայ լեզուին ու մշակոյթին բերած մեծ նպաստի մասին:

Հայր Լեւոնի Պոլսոյ ներկայութենէն օգտուելով մեր երիտասարդ աշխատակիցներէն Գարին Պալ հարցազոյց մը ունեցաւ գիտնական-վարդապետին հետ, զոր փոքր յապատումներով կու փանք մեր Բ. Էջին մէջ:

Ժողով՝ այո, արդիւնք՝ ոչ

Իսթանպուլի ինքնակառուցութիւններու եւ թաղական խորհուրդներու ներկայացուցիչներու մէկտեղումով գոյացած ՎԱՏԻՓ հարթակը 12 Մայիս Երկուշաբթի երեկոյ գումարեց իր 38-րդ նիստը: Հարթակի նախագահ Պերրու Շիրինօղլու ժողովականներուն փոխանցեց Վարչապետի ցաւակցական պարզամէն ետք Ազգային մէջ Մայիսի մէկին կայացած հանդիպման մասին փրկելութիւնները:

Պերական համակարգի զագաթին հետ կայացած այս ժողովի օրակարգին մէջ կարեւոր տեղ կը գրուէր «կանոնադրութեան» խնդիրը: Շիրինօղլու նախ յայտնեց թէ Վարչապետ Էրդուան շար ջերմ կերպով դիմաորոնք է գիրեք: Վարչապետին վարքիցներէ պարտախնամութիւնը օգնականը Պիլէնը Արնէ ակնարկած է չեղեալ համարուած նախորդ կանոնադրութեան փոխարէն նոր կանոնագիր մը պարտապարտու անհրաժեշտութեան: Արնէի ելոյթէն ետք Արամ Արք. Աթէշեան, «Ուրեմն դուք ալ Պարրիարքարանի կնիքը կրող կանոնադրութեան առաջարկը նկարի ունեցէք» ըսած է: Շիրինօղլու այս ծանօթութիւնները փոխանցելէ ետք ըսաւ թէ կանոնադրութեան կնիքը մեր օրակարգի կարեւորագոյն նիւթն է եւ իբրեւ հասարակութիւններ ժամ առաջ հասարակաց ետք մը գոյացնելով լուծում են այս խնդիրը: Ժողովականներէն ոմանք դժգոհութիւն յայտնեցին այս զարգացումներէն փրկեալ ջրլակտուն պարմառու: Շիրինօղլու ըսաւ որ այս առարկութիւնը կարելի չէ իրեն ուղղել, քանի որ հրաւերը իրմէ չէ եկած:

Մերք ընդ մերք արմուկից բանավեճերով շարունակուող ՎԱՏԻՓ-ի ժողովը Շիրինօղլուին Ս. Փրկիչ հիւանդանոցին վերադարձուած կարուններուն եւ Պէյրուզի եկեղեցւոյ հողամասին հետ անցնուած բացարձակութիւններով վերջ գրաւ:

Խմբագրութեան կողմէ՝

Կ'ակնկալուէր որ հասարակութեան ընկերապարտեային կառոյցի հետ անցնուած խնդիրներու նախօրեակին շար աւելի շինիչ եւ լուրջ ոճ մը փրկապետը ժողովին: Արհեստ որ ՎԱՏԻՓ-ի ժողովներուն չենք հանդիպիր նման դրական եւ գործնական մերձեցումներու: Հարեալար Պարրիարքարանին ամէն առիթով յատաջ բերած նիւթական կարիքներուն պարմառու ղեկավարը պարրիարքական ընտրութեան նիւթին օրակարգի չի գալը կամ կանոնագրի խնդիրին անելի մարտնչող յարարելու շփոթի մը փրկի կու փան: Մամուլն ալ պէտք է հասարակութիւնը լուստարելու, դէպքերը արժանագրելու եւ հեղափոխելու ուղղութեամբ կամք դրսեւորել: Իբրեւ ԱԿՕՍ, բողոքի միասնակց յաջորդ սերունդներուն սպազան բնորոշող այս նիւթերու շուրջ պիտի շարունակենք յարակ գարգացումներ սպասել:

Ինչ լաւ է որ Պարթեւ կ'երգէ

ՍԱՐԳԻՍ ՍԵՐՈՎԱԲԵԱՆ
sseropyan@agos.com.tr

Վերջերս իսթանպուլի երաժշտական ակադեմիան նստաբացած բնագաւառին մէջ փրկող փնտր հոսանքին դէմ անհարակական պայքարով մը կը թիակարգէ սիրուած երգիչ Պարթեւ Կարեան: Ան բացի իր անհարակական ներդրումէն, յաճախ կազմակերպչական եւ ուսուցողական առաքելութիւններով նոր հորիզոններ կը բանայ երիտասարդ սերունդի երաժշտիչներուն առջեւ: Կը գործակցի ու շարժման կ'անցնէ երգչախումբեր: Նուագախումբեր կը ներկայացնէ հանրութեան: Եւ այս բոլորը կ'ընէ երաժշտութեան պապակ հոգիներուն հայկական զով զեփիտ մը պարզեւելով: Իր համեստութիւնը ուրնակողմած ջրլակտ, եթէ համարձակինք ըսել թէ «Պարթեւ պոլա-

հայութեան պարգեւն է՝ հայաշխարհին»:

Այդ պարգեւի 2014-ի հունիսին էր որ 13 Մայիս Երեքշաբթի երեկոյ գուարթ ապրումներ մաքուցեց Շիրին «Բէթ» դահլիճը լեցնող երաժշտասերներուն եւ իր երկրպագուներուն:

Կրկին խնամեալ յայրապիք մը մշակուած էր հայկական երաժշտութեան թէ ժողովրդական եւ թէ Եւրոպայի (փոփ) երգացանկէն ընտրուած: Բեմին վրայ իրեն կ'ընկերակցէին արժեքաւոր երաժիշտներ: Սրտեղնաշարային գործիքներով Ռուպեր Տոդանայ, կիթառ, պաս-կիթառ եւ ընթերցատու Արի Տերկել արդէն Պարթեւ Կարեանի անմիջական ու բազմամայ ընկերներն են, որոնք բացի իրենց երաժշտական կարողութենէն, հայեցի ճշաշարով ալ կը զօրակցին նմանարիպ ձեռնարկներու: Իսկ այս անգամ Պարթեւ Կարեան իր կողքին ունէր

վարակատոր կիթառահար Պերճ Երամանը, հարուածային գործիքներով Ռաֆֆի Տերգեղոզեանը, պարթիթի վրայ Արար Ույարը եւ շուքակով ալ Մէթեան Տարան:

Համերգի ընթացքին Մարալ Չալլընու-պորճու մենակարարումներով եւ երկրորդական ձայներով փայլը ակնցոց համերգին:

Պարթեւ եւ Առագաստ Պանփի համերգը իրական յաղթանակ մըն էր բեմի երաժիշտներուն համար: Երջանկութիւն մը հանդիսարարներն եւ արհեստանք մը բոլոր բացականներուն հաշտոյն: Իսկ մեզի համար ամենագեղեցիկ երեւոյթը խանդավառ երիտասարդներու ինքնարուի շուրջպարն էր, որ գոյացաւ արահի կերտնական անցքին մէջ, համերգի վերջաւորութեան մօտ նուագումը մշտեցիներու անմասն «Ջարթի լա» ու՛վ-

«Խոժան արքերա, գօրք է հասեր, Եկեր Մշոյ դաշտըն է պարեր...»

ԼՈՒԻՍԱԿԱՐ՝ ԱԻՏԱ ԷՕԶՄԻՍՏՈՆԵԱՆ

Նամականի

Սեւ-ճերմակ լուսանկարներու հեքքերէն Անգարայէն Այաշ երկու կին...

Երկու թրքուհիներ, Սէմրա Թանսուրան եւ Այսէ Պաթեար Էօնաէ, այս փարուան 23 Ապրիլին, ափ մը հայ մրատրականին, 99 փարի առաջ բռնութեամբ դէպի մահ աքտորուած ճամբաներէն քալելով յիշատակել ջանացին այս հողերու հնագոյն ժողովուրդներէն միոյն մրատրական դասի ընտրեալներուն փառապանքը՝ Էնկիւրիէն մինչեւ Այաշի բանալը:

Այժմ խօսքը կու փանք Սէմրային.-

Զիրի (Սթանուզի) հովիտէն սկսանք մեր երթին, մեր սրբերուն մէջ երկրասարդ ուսուցիչի ամօթովն ու ցաւով, մեր շալակին «կեանքու մեռել»ի ծանրութիւնով ելանք ճամբայ:

Գիրէինք որ ո՛չ մէկուն լեզուն կը դառնայ 1915-ը պարմելու համար, բառերը պակասաւոր կը մնան: Ծանապարհին «նախապարմական շրջանի շուներ կը հաչէին»: Քանիցս կը լսէինք. Իսկ մարդիկ եղեռնի օրուան դեռ արթնցած չէին, բացի թռչուններէ:

Լուռ գնացք մըն էր, այսուհանդերձ մենք մէկգմէկու ինչ խորիկը գրեթէ գիտէինք, կը հասկնայինք: Այսպիսի ծանր բեռ մը շալկած Այաշի ճանապարհին քալելու ընթացքին, Եոզղափի աքտորեալներն ալ յանկարծ կը միանան մեզի:

Եոզղափի, իբրեւ թանգարան գործածուող հայու փան մը մէջ դաշնակ նուագող կինը (չեմ գիտեր ինչո՞ւ, կին մը պարկերացուցած էի) կը քալէ առջեւս, այդ փունը շինող վարպետն ալ քովէս, իսկ փան առաքարաղն ու պարտերը նկարագարող գծազրիչը քիչ մը հեռուն... կը քալենք:

Հարանոցի վերածուած ուրիշ փան մը պաշտօնեային հարցուցի.- «Ի՛նչ եղաւ այս մարդոց»: «Գացեր են» ըսաւ հեզնական ժպիտով մը: «Գոնէ մոմ մը վառուէր սա անկիւնը, գացողներու յիշատակին» երբ ըսի, ան կուպիտ է խիստ շեշտով մը, պարաս-խանեց.- «Մենք հոս նամազ կ'ընենք»...

Անպարտի բոլոր քաղաքներէն կը միանան արտրականներ, աւելի բազմացած կը քալենք, միայն ուրնահեքքերը լսուող խումբով:

Պաֆրացի Տոսա մօրաբոյրը, Վարդանը, Յամմիկը, Զօհրապ Էֆէնարին, Վեհանյոյը, Մարկոսը, Ռաքէլն ու Հրանդը, եւ Կոմիսարը՝ իր փետր երաժշտութեամբ մեզի կ'ընկերակցին:

Ամէն կողմ խոր լուսին է: Անցող-գացող կառքերը առանց նկատելու կը քալենք, դէպի այնպար սպազայ: Առաստուան մութնույտին հանեցին մեր փուններէն եւ կը քալենք: Միջոց մը կը ճգնենք Կոմիսարին երբայրները հորին մէջէն հանելու համար: Ի գուր: Կը լռենք ամենքով...

Ի վերջոյ Այաշ կը հասնինք: Հսկայ թրքական դրօշակ մը կը դիմաւորէ մեզ: Հին ընկերակալական քաղաքակերպի մը ձեռամբ շինել փրուած, Թուրքիոյ ամենամեծ դրօշակը: Այաշի հրապարակ իջնելու ժամանակ, ցից գաղտնաբեր վրայ, զիս կողմը այլեւ ո՛չ թէ սրունքներս, այլ իմ հայ եղբայրներու ոչնչացման պարմութիւնն է:

Հրապարակի բացօթեայ թէյարանը նստելով մեր թէյերը ըմպած պահուն փեղափարափ անձրեւ մը եւ փոթորիկ... Իրար նայեցանք եւ վստահ եմ որ նոյն բանը խորհեցանք.- «Այս անձրեւը մեր հայ եղբայրներուն արքայատունն են, մեզ բարի եկաք կ'ըսեն»:

Կրնա՞մ մեր հոգիները մարքել, չեմ գիտեր, բայց հազարներով անգամ ներողութիւն կը ինդրենք:

Սէմրա Թանսուրան եւ Այսէ Պաթեար Էօնաէ

Երբ փուն կու գամ, գիշերանոցս հագուելով պառկելու ժամանակ, լեզուս առաջ չէրթար, բայց ներքին ձայնս կը բարձրանայ ու աղաղակելով կը խառնուի Էգնի ձայններուն.- «Դուք անգամ մըն ալ չկրցաք վերադառնալ ձեր փունները, չկրցաք հագուիլ ձեր գիշերազգեստներն ու պառկիլ ձեր անկողիններուն մէջ»:

«Առաստուան Էգնիներուն կառքած են մագերը, Հուզգամ ողորանց մըն է Տէր Զօրի մէջ»:

Բովանդակ աշխարհի աչքերուն առջեւ եղաւ ամէն ինչ:

«Այդ մեղաւոր ենք ու ապարամբ՝ շարունգ, Տէր Զօրի ճանապարհին աւագահարկիներն ենք հիմա,

Եոզղափի փան լռած դաշնամուրը... Ինչ աղուոր թօփիկ չի շինէր Վարդուհի մօրաբոյր»:

Ս. Թանսուրան
25 Ապրիլ 2014

Պարմութեան մէջէն անցնիլ

Այժմ խօսողն է Այսէ Պաթեար: Ան հեքքերէն կ'ոչը կ'ուղղէ բորոխն.-

Փոխանակ պարմութեան վրայէն ցարկելու եւ մեր եղբայրները անգամ մը ես կորսնցնելու, մնացողներուն աւելի պինդ փարինք եւ եկէ՛ք պարմութեան ուղղակի մէջէն անցնիք, Այաշի ճամբաներով նոյն ուրնահեքքերով քալենք:

24 Ապրիլը դեռ արինտող վերք մըն է: Կ'արինի, որովհետեւ անտես անտես, արձանագրութիւններէն ջնջուիլ ուզուած, յիշել փափարողներն անգամ մը ես պերական հսկողութեամբ, ցերեկ սչքով, առօր-փառօր սպաննուած են: 24 Ապրիլի օր մը, հայ գինուոր՝

Այսէ Պաթեար Էօնաէ
25 Ապրիլ 2014

Ախ, Թիֆլիս, Թիֆլիս եւ թիֆլիսահայեր

ԾՈՎԿԻՆԱՐ ԼՈՔՄԱԿԵՕԶԵՆՍ
dzovinar@rambler.ru

Ամէն քաղաք, բնակավայր հարուստ է իր գերեզմանավայրերով, իսկ մարդակալի յիշողութեան մէջ հեքք թողած անձանց գերեզմանները կրում են չափազանց հզօր հոգեւոր լիցք: Գերեզմանները առհասարակ ննջեցնելու համար չեն արուստ, որովհետեւ նրանք այնպէս չեն: Գերեզմանները գոյութիւն ունեն որպէս սպազոյց, այն էլ ո՛չ թէ մահուան, այլ կենսանքի ապացոյց: Եւ այցելելով որեւէ քաղաք, մեր հեքքը թրքութիւնը առաջնորդում է մեզ դէպի յանրամասն պապարաններ...

Թիֆլիսից եւ բերեցի միայն մի փոքրիկ հայելի եւ հիմա նայում եմ այդ հայելու մէջ եւ փնտրում իմ Թիֆլիսը, քանզի ամէն մէկն ունենում է իր փեռած քաղաքը:

Մայրիկիս Թիֆլիսը

Մինչեւ 2013-ը իմ յիշողութեան մէջ ապրում էր մայրիկիս Թիֆլիսը, իսկ մայրիկիս քաղաքները կապուած էին առաջին հերթին ռուս գրականութեան հետ: Մայրս ոչ միայն դասաւանդում էր ռուս գրականութիւն, այլ նաեւ բեմադրում էր ռուս հեղինակների գործերը դպրոցական թատրոնում, իսկ երբ լինում էինք Մոսկուա կամ Լեւինկրապ քաղաքներում, այցելում էինք թագաւորների պալատները, գորղների, առհասարակ մեծ մարդկանց թանգարաններն ու շիրմաները: Յիշում եմ Թուրքոյի (1828-1910) կալուածարանը Թուրքոյի մարզում, որը կոչւում է Եւանսեան Պոլեանա (Bright Glade) եւ նրա համար շիրմուղի, որը ներկայացնում է իրենից խորով ծածկած

մի թումբ անբառի ծառերի շուրջ փակ. ոչ փապանաբար կայ, ոչ էլ բնականաբար փապանագիր եւ այդ պարզութեան մէջ է մեծն Թուրքոյը: Նա այնքան կարեւոր գրքեր է թողել մարդկութեանը, այնքան կարեւոր մտքեր, որ կարելի է լուսնեան մէջ խորհել նրա պարզ բլրակի վրայ:

Այդպիսին չէ Գրիբոեդովի շիրմը Թիֆլիսում: Այն արուած է սեւ մարմարից, որի վրայ գրուած է ծննդեան թիւը 1795, եւ մահուան, աւելի միշտ սպաննութեան, եւ նրա երիտասարդ կինը այդպէս էլ գրել է, «Սպաննուած՝ 1929-ին»: Այդ ռուս գրողի թարգմանաբար էլինք սկսում 8-րդ դասարանում ռուս գրականութեան ուսուցումը: Նա այն գրողներից է, ում մասին ասում են homo unius libri, այսինքն մէկ գրքի հեղինակ, դա «Խելքից պարուհաս» կարակերպութիւնն է գրուած չափածոյ եւ այնքան աֆորիսթիկ, որ գրեթէ ողջ փիլիսոփայութիւնը դարձնան թեւատր:

Բոլոր մեծ ռուս գրողները դաժան քննադատութեան են ենթարկել Ռուսաստանը, բայց այդպէս սուր, համարձակ, այն էլ բանաստեղծական փողոցի մէջ մարմնատրուած արուել էր առաջին անգամ: Ալեքսանդր Գրիբոեդովը չափազանց ընդունակ էր եւ 15 փարեկանում արդէն աւարտել էր Մոսկուայի համալսարանի բանասիրական եւ իրաւաբանական ֆաքուլտետները եւ շարունակեց ուսումը ֆիզիկո-մաթեմատիկական բաժնում: Բացի մի քանի երոպական լեզուներից սովորեց նաեւ վրացերէն, արաբերէն, թուրքերէն եւ պարսկերէն, բայց երանի չեմանար այդ վերջինը, որովհետեւ նա

դիւանագիտական առաքելութեան կազմում մեկնեց Պարսկաստան. եւ 1829-ին, հազիւ 34 փարեկան հասակում Թեհրանում սպաննուեց կարգաւոր ամբոյսի կողմից: 37 հոգուց միայն մէկը փրկուեց: Գրիբոեդովի մարմինը անճանաչելի էր դարձել, իսկ նրա կինը... դա առանձին պարմութիւն է, առասպելական սիրոյ պարմութիւն:

1928-ին Թիֆլիսում Գրիբոեդովը ամուսնացաւ իշխանուհի Նիսո Չաքցալաձի հետ, որը ընդամենը 15 փարեկան էր: Նրանց երջանկութիւնը անկարագրելի էր ու կարճ, մի քանի շաբաթայն երանութիւնը ողբերգական աւարտ ունեցաւ, Նիսոն կորցրեց նաեւ որդուն, ունենալով վաղաժամ ծննդաբերութիւն: Այրի կինը թաղեց իր սիրեցեալ ամուսնոյն Թիֆլիսում՝ Մրացմիտոյ լեռան լանջին Ս. Դաւիթ եկեղեցուն կից քարայրի մէջ: Սեւ մարմարից փապանաբարի վրայ գրել փոքր հեքքերով փողոցը. «Խելքը եւ գործերը անմահացան ռուս յիշողութեան մէջ, բայց ինչի համար վերապրեց քեզ սէրը իմ»: Իսկ այդ շիրմաքարին փեղադրուեց պրոնզէ քանդակ, որը ներկայացնում է խաչուած Գրիբոեդովի գլխով անստիպ կնոջը: 30 փարի սուգ պահելուց յետոյ Նիսոն վախճանուեց 1857-ին եւ միացաւ իր սիրեցեալ ամուսնոյն եւ չեմուած որդւոյն:

Նրանց գերեզմանները հիմք դրեցին պանթէոնին, որտեղ սկսեցին թաղել Վրաստանի յայտնի գրողներին եւ արուեստագէտներին, գիտնականներին եւ ազգային հերոսներին: Պանթէոնին հասնելու համար պէտք էր ճակատելու նստել կամ ֆունիքուլէտ: Անկի գեղեցիկ հասնելու ձեւ դժուար է երեւակայել եւ այդ

Ֆունիքուլէտը, շուրջըրոր սփռուած քաղաքի փեռածութիւնը, այնուհետեւ մագցումը դէպի այդ հին ազնուական գերեզմանները, ոչ մի փրկութիւն չէին առաջացնում մեր պարսնի հոգիներում եւ 34 թիւը, որի վրայ կանգ առաւ ռուս մեծ գրողի կենսը, 10-13 փարեկան պարսնիներին համար (եւ, քոյրս եւ եղբայրս) բաւականի պարկաւոր թիւ էր :

Գրիբոեդովը երանում

Գրիբոեդովի «Խելքից պարուհասը» կենսի օրով կարողում էին ձեռագրի փեսքով, 1825-ին 4 գործողութիւններով փիլիսոփայ փապարեցին յապատումներով միայն հարուածներ 1-ին եւ 3-րդ գործողութիւններից, իսկ բեմադրութիւն իրականացրեցին Պերբերովի թատրոնական վարժարանի աշակերտները Գրիբոեդովի մասնակցութեամբ, սակայն խաղը արգիլուեց: Պարմութեան մէջ մնաց Երեւանում իրականացրած բեմադրութիւնն ու ներկայացումը: 1827-ն էր, Երեւանն էլ այն արեւն Երիվան խանութեան

կազմում էր: Սարգսի երիվանեան պալատը գրնում էր Ռազդան գետի վրայ կանգնած Երիվանեան բերդում: Ռուս սպաների եւ Գրիբոեդովի մասնակցութեամբ փիլիսոփայականացուեց, միշտ է ոչ ամբողջութեամբ: 1914-ին բերդը քանդուեց եւ այդ փեղում կառուցուեց «Արարար» գինու գործարանը Ռ. Իսրայելեանի նախագծով:

Ռուս գրողի եւ դիւանագիրի հայանպասք գործունէութեան համար շնորհակալ հայ ժողովուրդը 1974-ին արձան կանգնեցրեց Խանճեան փողոցի եւ Հովհաննէսեան (այժմ Տիգրան Մեծ) պողոտաների խաչմերուկում: Բանդակագործը թիֆլիսցի Յովհաննէս Բեջանեանն էր (1915-1976): Նրա որդին Դաւիթ Բեջանեանը (1945-2011) յայտնի դարձաւ Անտ Պապանեանեանի քանդակով:

Բայց ո՞ր կորու իմ խաւրացած Թիֆլիսը: Երբեք չես իմանայ, թէ ո՞ր կը փանի քեզ գրուութիւնը, մասնաւոր եթէ նիւթը անպատե է...

Ճարտանկելի
13 Մայիս 2014

ԱԿՕՍ

Մանապրուկ եւ Աբգար թագաւոր

ՍԱՐԳԻՍ ՍԵՐՈՎԱԵԱՆ

sseropyan@agos.com.tr

Ծննդեան թուականը անյայտ Արշակունի ծագումով Հայ թագաւոր՝ Մանապրուկ, հայոց գահը բազմած է ՅՔ. 75 թուին, յաջորդելով Տրդատ Ա. Արքային:

Յոյն պատմիչ Արիանոս, Մանապրուկը կը բնութագրէ որպէս բոլոր գործերու մէջ խելամիտ, արդարադատ, պարտաւորութիւնները քաջակրօնով, իսկ կենցաղովարարութեամբ՝ զուսպ ու չափաւոր անձ:

Ըստ հայ վիպասանութեան սակայն, Մանապրուկ թագաւորը Ասորիքի թագաւոր Աբգարի քրոջորդին էր: Աբգարի քոյրը՝ Առէ, ձմեռ օրով մը իր ծովեր երախայի հետ

դէպի Հայաստան ճամբորդած ժամանակ, Կորդուաց լեռներու մէջ կը հանդիպին սաստիկ ձիւնամորթիկի, Առէին ուղեկցող շքախումբը կը մոլորի, կը ցրուի եւ իրար կը կորսնցնեն: Երախան կը մնայ իր դայեակ Մանուրի մօտ, որ Բիւրատ Բագրատունիի քոյրն էր եւ Խոսրէ Արծրունիի ալ կինը: Այս Մանուրը խումբէն անջատուելով ու մոլորուելով Կորդուաց լեռներու մէջ, երեք օր ու գիշեր կը մնայ ձիւնի տակ, բայց փորքիկը փրկելու համար կը պահէ իր ստիպներուն մէջ: Այն ժամանակ աստուածները Մանուրի մօտ կը դրկեն նորահրաշ սպիտակ շուն մը, որ երեք օր կը պահպանէ երախային, մինչեւ որ ձիւնը կը դադրի եւ բուրբ կը հանդարտի: Այն

արեն փնտրելու ելած մարդիկ կը գտնեն գիրենք: Այդ պարճառաւ ալ երախային կը կոչեն Մանապրուկ, այսինքն Մանուրի փրկած, Մանուրի փորք: Մանապրուկի անունն այս ժողովրդական ստուգաբանութիւնը կարելի է հասկնալ նաեւ որպէս «Շանապրուկ», այսինքն՝ շան փրկած կամ պահած, ի պարտի անոր փրկող շան:

Ասորիքի թագաւոր Աբգարի մասին

Այստեղ քանի մը փողով կ'ուզենք դիտարկութիւն մը կատարել Բրիտանական պարմութեան մէջ «Քրիստոնէութիւնը ընդունած առաջին թագաւոր» ըլլալով յիշուող Ուրֆայի Աբգար թագաւորի մասին, որ ժամանակակիցը ըլլալով Յիսուս Բրիտանի եւ փրկեցաձեռն ըլլալով Անոր հրաշքներուն, նամակով մը ինչոքամ է որ գինքն ալ բժշկէ իր հիւանդութենէն, որուն սակայն Յիսուս չկարենալ ընդառաջելով, առաքեալներէն մէկուն միջոցաւ որկւած

է երեսը սրբած դաստառակը, որ արդէն բաւած էր բժշկելու թագաւորը:

Նկարի պէտք է ունենալ սակայն այս առթիւ, որ ՆՔ. 132-էն ՅՔ. 216 թուականներու միջեւ մօտ երեսուկէ դար գոյապետող Օսրոյնէի (Ուռհա-Ուրֆա) թագաւորութեան գահակալներուն բոլորին ալ անունները Աբգար են եւ այս Աբգարներուն ալ եօթներորդէն սկսեալ՝ հայագրիներ եղած են:

Աբգարներուն մէջ առաւել նշանաւոր եղած է Աբգար Թ-ը (179-214), որուն քրիստոնէութեան դարձի պարմութիւնը, որ կը վերագրուի իր քարտուղար Լաբուրնային, իմբագրուած ու ճիշտագոյն է չորրորդ դարու վերջերուն: Ասորի պարմութիւնն ալ իրենց եկեղեցոյ հեղինակութիւնը բարձրացնելու միտումով Աբգար Թ-ի գործունէութիւնը վերագրել են Աբգար Ե-ի (Ա. դար)...

Միւս կողմէ, Օսրոյնէի գահը գրաւած հայոց թագաւոր Մանապրուկը այդ առթիւ ընդունել է նաեւ «Եղեախոյ թագաւոր» փրկողը, ուրեմն կ'ենթադրուի որ Խոսրէնացին այդ դէպքէն հետեցնելով Բրիտանի հետ նամակագրական կապ հաստատած Եղեախոյ-Ուռհայի թագաւորը ընդունած է որպէս Հայոց թագաւոր Աբգար:

Այդ, սոյն Աբգար թագաւորի օրով, Եղեախոյ ժողովեցաւ, պայծառացաւ: Աբգար վերաշինեց քաղաքին պարիսպներն ու բերդերը: Ան սոյն մայրաքաղաքին մէջ հաստատեց նաեւ Դիանապոլսն ու մեծ Մարտնադարան, որ բերել փոսա իր նախկին մայրաքաղաք՝ Մծրինի դիանական գրութիւնները: Այս դիանապոլսն ու Մարտնադարանը անելի ճոխացան մանաւանդ Հայոց Երուանդ թագաւորի իշխանութեան օրով, ԲԵ. Ա. դարուն վերջերը: Ըստ Հայոց պարմութեան,

այս Դիանապոլսն մէջ պահուած է նաեւ Դերուքիայի գրութիւնները, որոնք կը ներկայացնեն Աբգարու եւ Մանապրուկի գործունէութիւնները: Եղեախոյ ունեցաւ նաեւ իր համբաւաւոր դպրոցը, ուր կ'ուսուցուէին փիլիսոփայութիւն եւ այլ գանազան գիտութիւններ: Այս քաղաքին մէջ ու շուրջ կը գտնուէին կարգ մը հին յիշարկականներ, որոնք են բերդը՝ կիսաեղակ, Ուլու ճամբին՝ առաջ եկեղեցի, Աբգարի պալատը՝ աներակ, առաջն մը, եւ այլն:

Մանապրուկ Արշակունիի երկրաշարժին աներած Մծրին (Նուսայպին) քաղաքը վերաշինած ու շրջապատած է կրկնակի պարիսպով եւ քաղաքին մէջ ալ կանգնեցուցած է իր արձանը, ձեռքին բռնած մեղադրեալ դրամով, որ կը նշանակէ թէ այս քաղաքի շինութեան ծախսեցի բոլոր գանձերն է մնաց միայն այս դրամը: Մանապրուկ գոհուած է 110 թուականին, որի ժամանակ, պարսիստաբար արձակուած ներքով մը:

Երուանդ

Մանապրուկի մահէն յետոյ, երկրի մէջ խռովութիւն կը ծագի եւ թագաւորութիւնը կ'անցնի մօտ կողմէ, Արշակունիներու փոխին Երուանդ անուն մէկու մը ձեռքը: Ըստ ասորիական Երուանդի մայրը այնքան փրկել, պառաւած եւ վաւառուր կին մըն էր, որ ո՛չ մէկը կը համարձակէր անոր հետ ամուսնանալ: Այդ կնոջ ցույի հետ ունեցած խառնակութենէն կը ծնին երկու զաւակներ, որոնք երբ կը մեծան, մէկուն անունը կը դնէ Երուանդ, միւսինը՝ Երվազ:

Երուանդ հասակն առնելով կը դառնայ խիզախ ու յաղթանակած մարդ: Ան ծառայութեան կ'անցնի Մանապրուկի մօտ եւ կը նշանակուի վերակացու եւ առաջնորդ, կ'աշխատի մեծ նուիրածութեամբ, բոլոր նախարարներու մէջ կը դառնայ նշանաւոր ու առաջնակարգ եւ իր խոնարհութեամբ ու առաքաձեռնութեամբ բոլորին իր կողմը կը գրաւէ:

Եւ երբ Մանապրուկ կը մահանայ, բոլոր նախարարները միաբանութեամբ Երուանդը թագաւոր կը կարգեն, բայց առանց Բագրատունիներու կողմէ թագադրուելու, քանի որ Բագրատունի իշխանական փոխի աագ ներկայացուցիչները Արշակունի արքայական փոխի ծիսական թագադիրներն էին:

Երուանդ օժտուած էր հմայական չար նայուածքով, չար աչքով: Պալատի սպասաւորները ամէն առաւօտ յոյսը ծագելուն պէս, որձաբարէ ժայռեր կը բռնէին Երուանդի առաջ, եւ անոր չար նայուածքն որձաբարերը կը պայթէին:

(Շար. 18)

Յաջորդով՝ Երուանդունիներ

ԲԱՌԵՐՈՒ ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ԱԾԽԱՐՅԸ

117

ՆՈՐԱՅՐ ՏՍՏՈՒՐԵԱՆ ndaduryan@agbumhs.org

ՄԱՆՐԱՆԿԱՄՐ, ԹԷ MINIATURE

«Մանրանկար» բառը շատ անգամ կ'ընկերակցի «ձեռագիր»-ին: Մեծահարուստ պարմութիւններուն համար ընդօրինակուած գիրքերը սովորաբար զարդարուած կ'ըլլային բարձրարուեստ մանրանկարներով: Իսկ խորագրին մէջ «Մանրանկար» բառը ունեցող ամէն հայկական գիրքի թարգմանութեան վրայ կը փեսենք «Miniature» բառը: Սակայն, ստուգաբանութիւնը ցոյց կու տայ, թէ այդ երկուքը իմաստով շատ հեռու են իրարմէ: Անոնց փարբերութիւնը փեսենք առաջ, մօտեանք հայկական միջնադարեան ձեռագրի մը ու անոր մանրանկարներուն:

Օգոստոս-2008, մայրաքաղաք Ռաշինկըն, ԱՄՆ: Խորհրդարանի Գրադարանի հայկական ձեռագիրներու մասնագէտը 6-րդ յարկի իր գրասենեակէն դուրս կ'ելլէ, կ'անցնի երկար նրբանցքն ու վերելակներուն առջեւ կը սպասէ յաջորդ կառքին: Դուռը կը բացուի: Մասնագէտը մտնելով դնէ «B4» կոճակին, որ ամենաբնական է աշխարհի այս ամենամեծ գրադարանի սովորական այցելուներուն համար: Անկիւ հնարաւոր գիրքերու սրորերկրեայ պահեստանոցներու յարկն է: Վերելակը կ'իջնէ նկողնէր. դուռը կը բացուի: Այս յարկը բո-

լորովին փարբեր է միւսներէն: Կիսամութ նրբանցքներուն երկու կողմերը կան երկաթ վանդակներով չորս կամ վեց քառակուսի մեթրանոց խոցեր: Մասնագէտը կանգ կ'առնէ անոնցմէ մէկուն առջեւ: Անոր վրայ գրուած է. «Armenian»: Ան իր ձեռքին մէջ շիկրագող բանալիներէն մէկը կ'առանձնացնէ ու կը բանայ շոթայի մը ծայրէն կախուած կղպանքը: Ապա գիրքերու բազմութեան մէջէն կ'առնէ խաւարար-փեայ փուփ մը ու կը վերադառնայ գրասենեակ: Ինչ որ կայ այդ փուփին մէջ՝ 1487 թուականին Սիւնիքի «Վերին Նորավանք»-ին մէջ գրուած 534 էջոց հայկական Աւետարանն է՝ ամենահինը, որ Խորհրդարանի Գրադարանը ունի: Բայց այն ինչ, որ ծայր աստիճան հագուածիւր կը դարձնէ այդ գիրքը, չորս անգամանիչներու մանրանկարներն են:

Գիրքը հիմա պառկած է գրադարանի փարթալուծարանին մէջ, սեղանի մը վրայ, ինչպէս հիւանդ մը պառկած կ'ըլլայ գործողութեան սեղանին վրայ: Անոր շուրջը հաւաքուած է փարթալաններու խումբ մը, որ մանրանկարներուն գոյները շողարձակումի պիտի ենթարկէ: Անոնք, առաւելա-

բար, պարմական գաղտնիք մը յայտնաբերելու վրայ են: Իսկ ստուգաբանութիւնը գիտէ, թէ գոյներու այդ ուսումնասիրութիւնը մէջքով պիտի հանէ նաեւ «miniature» բառին բուն իմաստը:

Հակառակ ընդհանրացած կարծիքին «miniature» բառը չի գար «մանր» իմաստը ունեցող «mini» արմատէն, ինչպէս անոր հայերէն համապարափան բառին պարագան է: Ան կու գայ լատիներէն «miniare» բայէն, որ կը նշանակէ «կարմիրով ներկել»: Անոր արմատն է «minium» բառը՝ կարմիր կապար: «Minium»ը չորս թողածին ունեցող կապար է. (Pb2+2Pb4+O4): Հագուածիւր բնական նիւթ է ան, յառաջ կու գայ երբ կապարը ժանգոտի: «Minium»ը վառ կարմիր է ու որպէս ներկ, հողմէական ժամանակներէն ի վեր գործածուած է նկարներու, ապակիներու եւ յախճապակիներու մէջ: Միջնադարուն վանականներ ձեռագիրներու սկզբնապատերը եւ լուսանցքային զարդերը կը ներկէին «minium»ով: Այդ գիրքերը կը կոչուէին «miniature», իսկ գործը կապարով անձը՝ «miniator»: «Minium»ը գործածուած է նաեւ պարսկական եւ հնդկական մանրանկարներու մէջ: Բառը ծնունդ առած է Իպերական թերակղզիի այն գե-

Մենք հայերս հռոմի նման լաւ կատարաբար ունենալու փոխարէն միւսնաբարներ, այսինքն լաւ մանրանկարիչներ ունեցելու եւ: Անոր համար ալ երկիրը մակը է մնացել

տէն, որ հողմէացնելուն ծանօթ էր, որպէս «Minius»՝ Կարմիր Գեղ, (այժմ՝ սպաններէն Miño, փորթուկալերէն Minho), ուր հողմէացիները կը բանեցնէին կապարի հանքեր: Ուաշինկթընի մէջ բոլորը ցնցուած են. փարթալուծարանէն հասած փրկեցապարը կը հաստատէ թէ Վերին Նորավանքի ձեռագիրը ունի կարմիր կապար: Ուստի, 20 ասնոթն հասակ ունեցող այդ մանր գիրքին նկարները իսկապէս «miniature»ներ են: Բնութիւնը երեսն կը հանէ նաեւ

անելի մեծ գաղտնիք մը. նկարներուն մէջ գործածուած է ներկ մը, որ այդ դարերուն անծանօթ էր ամբողջ Եւրոպայի մէջ՝ ձերմակը (SnO2): Մասնագէտը հիմա իր գրասենեակին մէջ առանձնացած է Աւետարանին հետ: Ան կը բանայ «Յիշատակարան»ի էջերը, գիրքի հնարագէտ արուեստագէտին անունը գտնելու յոյսով: Վերջապէս, 528-րդ երեսին վրայ կը հանդիպի անոր. «Աւարժան եւ անարհեստ գծող Գրիգոր»: